

KULTSÁR ISTVÁN (1760–1828), A SZÍNHÁZI EMBER

A szöveget ellenőrizte: Hidvégi Violetta történész, levéltáros

Id. Szinnyei József: A komáromi magyar színészet történetéből¹

A harmincas évekig lapjaink az akkori színészetéről vajmi keveset írtak; így a legjelesebb tehetségek enyésztek el nyom nélkül, minthogy nem voltak írók, műbírálok, kik a már kezdetben nagy erőt kifejtett színészeink előadási képességeit, művészi haladásuk fokozatait külön szakmák szerint közelebbről megismertették volna. Ily körülmények közt dicsérettel kell említenünk Kultsár Istvánnak a színészet iránt kifejtett nagy úgyszeretetét és buzgalmát; mert midőn lapjaink a színügyet elhanyagolták, ő volt az, ki az általa alapított Hazai és Külföldi Tudósításokban 1806 óta haláláig, szárazon bár és nem kielégítően, de úgyszólván egyedül regisztrálta a hazai színügy fejlődését a jelen század három első tizedében.

Kultsár Istvánról, ki oly melegen karolt fel minden hazai ügyet, és különösen a magyar színészetért oly sokat fáradozott, azt anyagi áldozatokkal is fenntartotta, és végfeloszlástól megmentette, érdemes bővebben is megemlékeznünk; annál is inkább, mert működése a későbbi vándorszínészetre nagy befolyással bírt. Mint komáromi születésű, szülővárosáról nem feledkezve meg, az oda törekvő társaságokat pártfogásával támogatta, működésükről előszeretettel írogatott; így a fennmaradt első közlést is tollából eredetnek hiszem. (...)

Míg a magyar színészek Komáromban működtek, Pesten serényen épült az új német színház, a mi színészeink pedig várva várták, hogy szűk helyiségükből, a Hacker-féle szalából, átköltözhessenek majd a német színészektől elhagyott úgynevezett Rondellába, a mostani Régi posta utcában létezett bástya színházba. (...)

Az új német színház 1812. február 9-én megnyílván, a magyar társaság február 21-én átköltözött a Rondellába, melyet Pest városának magisztrátusa, nagylelkűen ingyen engedett át. De e kedvezés mellett is az új színház elragadó fényessége és a pénzbeli szükség, oly állapotba hozták a társaságot, hogy a látogató közönség megritkulván, a jövedelem is csökkent, s így a havi fizetések és egyéb költségek fizetetlen maradtak. Így a magyar színészek naponként mind nagyobb és nagyobb ínségre jutottak. Pest vármegye előtt is oly kétségessé vált a társaság fennmaradása, hogy azt júliusban elosztatni szándékozott.

Ezt Kultsár István nem engedte megtörténni, hanem (...) a társaság igazgatását átvette és a jövedelemből nemcsak a társaságot illendően kitarthatta, hanem a könyvtárát is rendezte, a jelmezeket megújíttatta és a dekorációkat újra festette, ezáltal a magyar színésztársaságnak új életet ígyekezett adni. (...)

*

---

¹ Id. Szinnyei József: A komáromi magyar színészet története. Komáromi Lapok, 1881. 36. sz. Erről a témáról Id! még a szerző írását a sorozat id. Szinnyei József Komáromi históriái (Tatabánya. 1997.) című kötet 203-227. oldalán.

Bayer József: A Nemzeti Játékszín történetéből²

Kultsár István 1813. szeptember havában vette át a színház igazgatását. Buzdítására oly élénk részvétet mutatott a pesti előkelő közönség, hogy a megajánlott segélypénzekből az igazgatás megújíthatta, sőt meg is szaporíthatta a játékszíni öltözeteket. (...)

1814 május havában befejeztettek az összes javítások. Némi büszkeséggel gondolhatott Kultsár arra, hogy nincsen okuk szégyenkezni többé a német színjátszók fényes palotája mellett. A színház, ha nem is pompás, de legalább díszes előadásokra a szükségesekkel fel volt szerelve. (...)

A városi szépítő bizottság nemsokára oly rendeletet küldött a fővárosi tanácsnak, hogy adassa el a Rondellát, mint amely a szépítő bizottság által tervezett útvonalon kívül esik. A város kénytelen volt 1814. június 10-én nyilvános árverésen az épületet eladatni, mely így a legtöbbet ígérőnek, bizonyos Neumeyer Mihálynak birtokába jutott. Ekképp a magyar társaság elesett az ingyenes használat jogától, és az új tulajdonosnak bérlőjévé lett. A helyzet sanyarúságát növelte az, hogy a szépítő bizottság nagyon rövid határidőre szabta ki a Rondellában való tartózkodást.

E kétségbeejtő helyzetben csak Kultsár nem vesztette el kedvét a küzdelem folytatására. (...) Nem elégedett meg a színészek buzdításával, a próbák sürgetésével, hanem még táncmestereket is fogadott, kik színészeit helyes lépésre, fordulásra, meghajlásra kezdték tanítani. (...)

Kultsár István röpirata nem egyéb egy lelkes csoport nemes ábrándjánál. Ez a néhány hazafi belát a jövőbe, és eszményért harcol, küzd, mert a nemzeti érdeket fölismeri. A jelent félreértik, s azt hiszik, hogy egyesek lelkesedése az egész nemzetet magával fogja ragadni. A múltat nem veszik számításba és azért minden reményük, az egész nemzetet egy ügyért közös lelkesedésre bírni, kell, hogy dugába dőljön. A Javaslat meg a Buzdítás is elhangzottak a pusztaban. A lelkes tervet nem karolta föl a nemzet. És ez a társaság is, melyet Kultsár lelkesedése és Pest megye pártfogása tartott össze, megingott alapjában. (...)

Kultsár igazgatása 1813. szeptemberétől 1815. július végéig küzdelemmel teljes volt. Egyfelől a főváros idegen szelleme, másfelől a társaság pénzügyi zavarai, melyeken csak pillanatnyilag segített a megyék és egyesek áldozatkészsége, lassan előkészítették a pénzügyi bukást, mely már csak idő kérdése volt. (...)

*

A Pesti Magyar Teátrumi Társaság tagjai³

Láng Ádám (aligazgató)	Murányiné Lefebvre Terézia
Nagy János (könyvtáros)	Czaganyiné Simonyi Júlia
Murányi Zsigmond (főlvigyzó)	Déryné Széppataki Rozália
Déry István (ruhatáros)	Böősi Anna
Divéky Imre (színházi gondviselő)	Thellerné sz. Ludvig Borbála
Balog István (perceptor)	Komlósi Ferenc
Görög István (súgó)	Ujvári Péter
Köszegi Aviziusz	Német Ferenc
Jantsó István.	

² Bp., 1887. I. kötet 392-393, 401. old.

³ Váli Béla: A magyar színészet története. Bp., 1887. 269-270. old.

Zenekarvezető: Neimhercz Antal, pénztáros: Nagy Péter, színmester: Fehér Tamás, festő: Rizziardi. E kicsiny, de jelesen képzett társulattal nemsokára új életet adott az intézetnek a fáradhatatlan Kultsár. Igazgatásával és jutalomjátékaival nemcsak a társulatot kitartotta, hanem a könyvtárt, ruhatárt is megszaporította, s a díszleteket újrifestette.

*

Rédey Tivadar: A Nemzeti Színház történetéből⁴

Fűtötte a becsvágy, hogy a Nemzeti Színházat ő építse fel. Mindenekelőtt megvásárolta a Hatvani utcában azt a két üres telket, melyen most a Nemzeti Kaszinó palotája áll. Foglalóul a vármegyei kezelés alatt álló teátrális kasszából ezer forintot nyomban ki is utalt. Ezt a telekvásárlást a nádor is jóváhagyta.

Kultsár aztán sürgősen elkészíttette a színházépület tervvázlatait. Két ilyen tervről is van tudomásunk. Az egyik Kasselik Fidél építőmester munkája és 1816-ban készült. (...) Azt az akkoriban általánosan elfogadott színházépítési rendszert vette alapul, melyhez a mintát a párizsi Odeon Színház szolgáltatta. Ennek a rendszernek fő sajátága az volt, hogy az épület egész forgalmát közös előcsarnokból bonyolította le. Kasselik színháza – elég szerényen – favázas épületnek volt tervezve.

Kultsár nyilván méltóbb, díszesebb hajlékot kívánt és javaslatára Eberl Károly építő mestert bízták meg újabb terv készítésével. Az ő tervezett színházépületének homlokzata rézmetszetről is ismeretes, mely Nemzeti játéksín arculatja címmel jelent meg. Ez valóban mutatós palotát ígér, jó arányú rizalit kiképzéssel, csinos tornyokkal. (...) Az épület méreteiben is tekintélyesnek mondható: földszintje, emeleti két páholysora és kettős karzata 1500 embert fogadott volna be, annyit, mint a Népszínház épülete (...) Az öltözőkön kívül díszletraktár, gondnoki lakás, házi műhelyek is lettek volna benne. Gyalog érkezők a Hatvani utca felől jutottak volna be, a kocsifelhajtó a Szép utcára volt tervezve. Az épület sarkára kávéház, a másik oldalra kalmárbolt készült volna. A tornácrész fölé egyes alkalmakra bérbe adható hangversenyterem volt szánva.

*

Szekér László: A nemzet színháza építésének 150 éves történetéből⁵

A Rondella (1774)

Az első pesti színházat 1774-ben hozták létre. Építője Felix Berner volt, és német színészeknek épült. A pesti Duna-parton, a hajóhid közelében álló, török korból itt maradt, kör alakú bástya építményről nem maradtak fenn tervrajzok. Korabeli térképek, városképek, más fennmaradt rajzok (...) alapján következtethetünk csak az első pesti színház képére. A városvédő falak legrégebbi részén épült bástyatorony a mai Apáczai Csere János utca és Régi posta utca sarka helyén állt. A patkó alakban elhelyezett nézőteret páholykaréj vette körül, az öltözők a tető alatti padlástérben voltak.

---

⁴ Bp., 1937. 41-42. old.

⁵ Bp., 1987. 104 old. 13. old.

1790. október 27-én itt tartotta a Kelemen László vezette első magyar színtársulat az első magyar nyelvű pesti előadását, két nappal a várszínházi bemutató után. 1812-től 1815-ig pedig a második magyar társulat játszott benne Kultsár István vezetésével. Egy korabeli leírás (...) alapján elég tágasnak volt mondható, 18 páhollyal, 49 zártszékkel bírt, a földszinten és a második emeleten egy-egy karzat volt. Az egész 500 embert fogadhatott be. A Rondellát a városszépítő bizottság javaslatára 1814-ben elárverezték, s a tulajdonos 1815 júliusában lebontotta. Ezzel kiszorultak Pestről a magyar színészek.

*

Iratok a Nemzeti Színház történetéhez⁶

A magyar színház építésének ügyét leveszik a napirendről, mert a nagy német színház felépültével a magyar színészek ideiglenesen mégis megkapják a Rondellát Pest vármegye kérése folytán, (...) s ott 1812. február 21-én megkezdik előadásaikat (...). Az építkezés újra időszerűé válik azonban, midőn Pest városa a szépítő bizottság átirata folytán 1814. június 10-én a Rondellát elárvereztetti. Új játszóhely után kell tehát nézni; az építés látszván legcélszerűbbnek, mindenekelőtt telek megszerzése szükséges. A telekvételt Kultsár István veszi kezébe, aki 1813 szeptembere óta a magyar játszó társaság élén állott. (...)

Kultsár István Pest vármegye 1814. június 5-én tartott közgyűlésén bejelenti, hogy a Rondella eladása elrendeltetvén, a magyar társaságnak onnan ki kell költözni és kéri a vármegye pártfogását, nehogy a magyar színjátszó társaság elszéledni kénytelen legyen. (...) Az eladás január 10-én megtörtént, a magyar társaság az új tulajdonosnak bért tartozott fizetni és helyzete teljesen bizonytalanná vált, mert a szépítő bizottság csak rövid időre engedélyezte a Rondellában való tartózkodást. (...)

Tekintetes Nemes Vármegye!

A nemzet csak akkor érezheti maga fenn létét, ha nyelve fenn vagyon! Nem lehet tehát hidegvérrel nézni olyan intézet fenyegető eltöröltetését, mely a nyelvet fogatosan fenntarthatja. Azért midőn a magyar teátrumnak szolgáló városi Rondella anélkül eladatott, hogy előre a nemes vármegye arról tudósíttatnék, minden hazafi nem ok nélkül megfélemllett, nehogy ezáltal a játszó társaság el is oszlatván, a nemzeti nyelv a haza fővárosában, a fő törvényszékek ülőhelyén, s a magyar kereskedés középpontján elnémulni kénytelen legyen.

Én, aki tíz hónapi igazgatásom által a magyar teátrumi intézetet oly lábra állítottam, hogy a tagok személyes tökéletesedése mellett az öltözetek s a játékszínnek belső készülétei megújítatnának; nem tarthatnám magamat igaz hazafinak, ha ily kétséges állapotban a nemzeti magyar teátrum fenntartásáról nem gondoskodnám, és annak fenntarthatása módját a nemes vármegye eleibe nem terjeszteném.

Azért mivel az új teátrumban a magyar teátrumi társaságnak a német társasággal való összekapcsolását nem remélem, a leghelyesebbnek ítélném, e nemzeti intézetnek egy különös díszes épületet emelni. (...)

Pest, 1814. június 23.

*Kultsár István,
a Magyar Teátrum igazgatója*

---

⁶ Iratok a Nemzeti Színház történetéhez. Szerkesztette és közzéteszi Pukánszky Kádár Jolán. Bp., 1938. 5, 7-8, 15-16. old.

*

**Kultsár István bemutatja a beérkezett színházépítési terveket,
és építőbizottság kiküldését kéri**

Az elfogadott terveket Eberl Károly építőmester készítette, azonban Kultsár változtatásokat eszközölt rajtuk. (...) Eberl tervének homlokzatrajzáról Richter Fülöp Antal könyomatot készített, amelyet a vármegyékhez küldött adakozásra felszólító levélhez mellékeltek. (...)

Tekintetes Nemes Vármegye!

Ezeknek tekintetéből kitetszik, hogy az épületnek elintézése oly módon van megtéve, hogy 1. díszes, de ne igen pompás; 2. elégséges, de ne szerfelett nagy; 3. alkalmas; 4. hasznos is legyen. Az első mutatják a helyesen alkalmazott arcuati oszlopok, a két széleknek szembeütő szép formái, és a tornác boltozatainak oszlopokon állása. A második kitetszik abból, hogy olyan tágas, hogy földszint, s a kétemeletű páholyokban, és a dupla galériában 1500 ember könnyen elférhet. Emellett vannak öltözőszobák, ruhatartó helyek, képíróterem, asztalosműhely (...) s egyéb megkívánható alkalmasságok. A harmadik elérésére szolgál a tágas és oszlopokon álló tornác, a nézőhelyre való könnyű bemenetel, és az a megválasztás, hogy a gyalogosok bemenetele a Hatvani utcára; a kocsikon jövőknek pedig a Szép utcára rendeltetett; valamint a páholyokba való feljárás is, a galériákba való meneteltől messzire van választva. A negyedikre nézve oly elrendelés van, hogy a szegleten kávéház, s beljebb a kávé lakása, a homlokznak [homlokzat] másik felén pedig kalmárbolt lehessen. Az egész tornác felett van egy nagy szála, mely nemcsak a teátrumi muzsika-próbákra, hanem koncertekre, deklamációkra, s piknikekre is fordítható. Ezek annyi jövedelmet hozhatnak, hogy az épület fenntartására mindenkor elégséges lesz.

Ily készületű épület magába foglalja mind a szépnek, mind a hasznosnak tulajdonságait, emellett a publikumhoz képest elégséges, és alkalmas is lévén, bátorkodom remélni, hogy a nemzeti célnak meg fog felelni. (...)

Addig is, míg a nemes vármegyéktől az óhajtott feleletek megérkeznek, és egyéb szükséges készületek megtétethetnek alázatos vélekedésem az volna, hogy azon pénzből mely részint a teátrális kasszában (...) van, kő, téglá és mész szereztessék. (...) Én részemről, hogy a materiálék megszerzését könnyebbítsem, a pesti bányámból annyi részt ingyen átengedek, amennyiből három-négyszáz öl követ kitörhetni, s így az egész fundamentumra megkívánható kő csak fele árába fog kerülni. Az efféle materiálék soha sem lesznek veszendők: ellenben amikor kívántatni fog, kéznél és készen találtatnának. (...)

Pest, 1819. november 11.

*Kultsár István
mint a Teátrumi Intézet igazgatója*

*

A Nemzeti Színház 150 évéből⁷

Az országgyűlés már 1807-ben tárgyalni akar a nemzeti játékszín felállításáról, egy évvel később az alsótábla önkéntes adakozásra hívna fel, a javaslatot azonban a főrendek visszautasítják. Az 1811-1812-es országgyűlés feliratban kérte, hogy az újonnan épült pesti német színházban felváltva tartsanak magyar és német előadásokat, ezt a kérést azonban a király utasítja el. 1819-ben és 1820-ban a székesfehérvári társulat többször is előadásokat tart a fővárosban, igen nagy közönségsikerrel játsszák Kisfaludy Károly darabjait; mindenekelőtt *A tatárok Magyarországon*-t és *A kérőket*. Amikor aztán 1825-ben Fejér vármegye támogatását a színtársulattól megvonja, ők mennek Pesten keresztül segítségért esedezve a pozsonyi országgyűlésre. A színészet ügye az országgyűlés határozata alapján 1830-ban napirendre kerül Pest vármegye közgyűlésén, s 1831 augusztusában a vármegye választmányt hoz létre a nemzeti nyelv és a nemzeti színjátszás ügyében.

---

⁷ Hofer Miklós, Kerényi Ferenc, Magyar Bálint, Mályuszné Császár Edit, Székely György, Vámos László: *A Nemzeti Színház 150 éve*. Bp., 1987. 6. old.